

А. А. Козловський

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

ДОСТОЙНЕ ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ВИДАТНОГО ФІЛОСОФА ПРАВА

(Рец. на кн.: Проблемы философии права: Сборник статей / Авт.: М.А. Колеров, А.П. Козырев, А.Н. Литвинов и др.; [Под ред. А.Н. Литвинова]; МВД Украины, Луганск. гос. ун-т внутр. дел. – Луганск: РИО ЛГУВД, 2006. – 384 с.)

Збірник статей «Проблеми філософії права» присвячено 140-річчю з дня народження видатного російського правознавця, визнаного голови московської школи «відродженого природного права» або «ідеалістичної школи філософії права» початку ХХ століття Павла Івановича Новгородцева (1866–1924), одного з яскравих діячів культури, яких подарували світові українські терени. Не є випадковим, що цю вельми цікаву і потужну в науковому сенсі працю видано в Луганському університеті внутрішніх справ, навчальному закладі, де вже більш ніж десять років регулярно відбуваються Новгородцевські читання – Міжнародні конференції, присвячені пам'яті філософа права, що народився на землі Донбаській і життєвий шлях якого був тісно пов'язаний із Україною [Див.: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Ініціатором та організатором цих читань є відомий в нашій країні дослідник творчої спадщини П.І. Новгородцева професор кафедри філософії права Луганського університету внутрішніх справ О.М. Литвинов, ґрунтовні статті якого було опубліковано також в Росії [8] та Литві [9]. Результати своїх досліджень він надавав і часопису «Проблеми філософії права», де продемонстрував наполегливість і прискіпливість у справі відновлення справедливості стосовно концепції П.І. Новгородцева і навіть елементарної достовірності щодо відомостей про його життя [10]. Особливо цікавими для нас є роботи О.М. Литвинова про «український напрям» життя та діяльності російського вченого та громадського і політичного діяча, наприклад, про його взаємини із В.І. Вернадським і про роль, яку він відіграв у створенні в Україні академії наук [11]. Публікації матеріалів Новгородцевських читань і взагалі науково-творчі ініціативи й пошуки українських вчених уже мають схвальні відгуки в Російській Федерації [12].

Збірник «Проблеми філософії права» є черговою працею луганського філософа права, де він є не тільки автором трьох текстів і науковим редактором, але, головне, став організатором міжна-

родного колективу серйозних дослідників із чотирьох країн, яких об'єднали постать та коло проблем творів Новгородцева. Крім представників багатьох українських установ та закладів у ньому взяли участь вчені з Голландії, Литви та Росії. Уже сам цей факт заслуговує на особливу увагу, як і деякі інші. Але спочатку про назву збірки: це алюзії не в бік нашого часопису, а паралель із славнозвісними «Проблемами ідеалізму», збірника, який вийшов друком у 1902 році за редакцією П.І. Новгородцева і за участю блискучих мислителів, наприклад Б.О. Кістяківського, М.О. Бердяєва, Є.М. та С.М. Трубецьких, П.Б. Струве та ін. Про це і про елементи свідомої й відвертої стилізації йдеться в Передмові (С.11). Втім, і завдання в цьому збірнику інші, та й часи теж інші, хоча актуальність того, що залишили нам у спадок філософи права початку минулого століття сьогодні безсумнівна, про що також йдеться.

Збірник має три розділи. Перший суто історичний. Він має назву «Павло Іванович Новгородцев: епоха і особистість вченого (фото та документи)» і цікавий насамперед тим, що до наукового обігу надходять матеріали, які тут вперше публікуються. Так, ми бачимо фотографії, серед них є зображення будинку Новгородцевих у Бахмуті (нині Артемівськ Донецької області), якого вже не залишилося. Але надзвичайно цінним є матеріал, підготовлений та наданий спеціально для цього видання відомим російським дослідником історії російської думки М.О. Колеровим – це листи Павла Новгородцева до Петра Струве часів еміграції (1921 рік), коли цих та багатьох інших супротивників більшовизму розкидало по всій Європі. Ці листи є свідченням напруженого духовного та наукового життя видатних особистостей, а особлива цінність їхня, повторимо, в тому, що вони публікуються вперше. Інший російський історик філософії А.П. Козирев надав «Щоденники» С.М. Булгакова, мислителя, до речі, також пов'язаного з Україною, Києвом. Булгаков

описує останні дні і часи життя Новгородцева у Празі початку 1924 року, свідком яких він був.

Другий розділ «Філософія права П.І. Новгородцева: повернення імені та відродження спадщини» присвячено різнобічному висвітленню біографії, творчого шляху та природно-правової (філософсько-правової) концепції російського правознавця, а також його взаєминам та впливу на інших відомих мислителів того часу. О.М. Литвинов звертається до періоду становлення Новгородцева як вченого європейського масштабу і пропонує нову періодизацію його творчості. Харківський професор С.І. Максимов показує значення школи Новгородцева як російської школи філософії права початку ХХ століття у становленні феноменологічно-екзистенціального філософствування в правознавстві, причому не тільки в Росії, а й в Європі взагалі. Московські дослідники – філософи І.А. Кацапова та М.Ю. Тюренков запропонували тексти, де аналізуються загальнофілософські основи філософії права професора Московського університету П.І. Новгородцева та місце його вчення в генезисі російського солідаризму, а правознавець Є.О. Фролова надає свій варіант розуміння відношення права і моралі у його вченні. Полтавський історик філософії Г.Є. Аляєв присвятив свою роботу розгляду метафізичних засад критики утопічного світогляду П. Новгородцевим та його учнями П. Флоровським та С. Франком. Завершує розділ стаття луганського філософа В.Ю. Даренського, яку присвячено висвітленню діалогічної природи суспільного ідеалу – основної категорії філософії права П.І. Новгородцева.

У Додатках до цього розділу, по-перше, надано фрагмент з монографії іншого луганського філософа Є.О. Гнатенка «Філософський проект правової держави в культурі передреволюційної Росії», виданої у 2003 році також у Луганському університеті внутрішніх справ. Цей фрагмент присвячено аналізу ідеалістичного напрямку в російській філософії Срібного віку в цілому і по-статі та ідеям П.І. Новгородцева зокрема. По-друге, викладено основні положення монографії О.М. Литвинова «Філософія права Павла Новгородцева: суспільний ідеал – право – держава», яку планується видати в цьому ж Університеті наприкінці 2007 року.

Третій розділ «Особистість – Право – Держава: культурні інтенції та історичний розвиток» є найбільш різноманітним як за колом проблем, що пропонуються читачеві, так і за представництвом. Першим тут виступає відомий російський філософ і культуролог, професор Московського

університету О.Л. Доброхотов із статтею на основі його лекційного курсу «Універсальні механізми культури». Її присвячено проблемі становлення новоєвропейської культурної парадигми, тобто часові, який був предметом особливої уваги П.І. Новгородцева: він висвітлював духовні та культурні підмурки ідеї (в термінології Новгородцева «ідеалу») правової держави саме в цей період. Велику статтю «Громадянське суспільство та православ'я в Росії: подвійне випробування» надав голандський філософ, директор Центру російських гуманітарних досліджень Університету «Редбоуд» з м. Ньюмеген, де висвітлюються сучасні проблеми становлення громадянського суспільства в Росії в контексті традицій ортодоксального православ'я. Тобто, нам надано можливість познайомитися з маловідомими, але доволі актуальними і для нас точками зору на розбудову та функціонування громадянського суспільства в посттоталітарний період в умовах східнохристиянської світоглядної парадигми. Певною мірою розвиває окремі мотиви вищезазначених мислителів професор Університету права Литви А. Вайшвіла в статті «Правовий персоналізм як аксиологічна теорія та як методологія праворозуміння в сучасному демократичному суспільстві», де на основі розглядання егоїзму і альтруїзму як двох головних протилежностей, що виражають суспільну сутність права, подається варіант праворозуміння як єдності прав та обов'язків.

Дві статті присвячено видатним українським філософам права, ідеї яких мали значний вплив на погляди П.І. Новгородцева. Луганські дослідники – правознавець О.І. Левченков та філософ О.Б. Левченкова звертаються до теми про свободу волі в філософсько-правовій концепції П.Д. Юркевича і переконливо доводять актуальність позиції геніального вітчизняного мислителя для нашого сьогодення. Молодий, але вже вельми авторитетний київський філософ права В.С. Бігун присвятив свою розвідку проблемі «Людина і право в працях Б.О. Кістяківського: традиції та сучасність», де ґрунтовно досліджено «людиновимірність» поглядів видатного вітчизняного правознавця, зокрема в співставленні з позицією П.І. Новгородцева.

Завершують збірник статті представників інших луганських вищих навчальних закладів – Східноукраїнського національного університету та Національного педагогічного університету. Філософ К.В. Дерев'яно, відзначивши високу оцінку П.І. Новгородцевим досягнень німецької класичної філософії та коректність критики Г. Гегеля, наводить приклади недобросовісного та

упередженого тлумачення творів видатного діалектика, зокрема К. Марксом, В. Леніним, П. Чадаєвим, Г. Флоровським та іншими. Тут дещо полемічними виглядають деякі судження та висновки автора, наприклад, щодо М. Гайдеггера, особливо зважаючи на назву статті: «Критики чистого розуму, або Як не слід критикувати Гегеля», але в цілому і підхід, і матеріал подано досить цікаво. У статті історика І.В. Грицьких «Історичні основи демократії (на прикладі конкретно-історичної реалізації свободи і рівності в британському суспільстві другої половини ХІХ століття)» здійснюється спроба своєрідної фактологічної ілюстрації одного з відомих висновків П.І. Новгородцева стосовно природи та закономірностей розвитку демократії, коли із зникненням необхідної суспільної периферії повинна зникнути й сама демократія. Не можна заперечувати актуальність цього положення для нас, коли ми маємо потужну тенденцію концентрації основних ресурсів країни майже виключно в її адміністративному центрі, що набуває вже загрозливих масштабів для нормального функціонування державного механізму.

Але є тенденція й інша, що стосується ресурсів інтелектуальних, тут ми бачимо спроможність географічно периферійних центрів змагатися із тиском столичного адміністрування. І таким прикладом розвитку демократії можна назвати саме цей творчий доробок наукового колективу, що згуртувався навколо дослідників з Луганського університету внутрішніх справ. Збірник «Проблеми філософії права» – це вагомий доробок вітчизняної філософсько-правової думки та приклад плідного міжнародного співробітництва, який підносить авторитет вітчизняної науки. Додамо декілька слів про саму книжку, тобто її оформлення. Воно є вельми якісним взагалі та має такі рішення, які краще допомагають з нею працювати. Дуже зручним є, наприклад, подання змісту та відомостей про авторів трьома мовами – російською, українською та англійською.

Звичайно, не всі тексти є рівнозначними з точки зору наукової якості та ступеню відношення до суто філософсько-правової проблематики, але очевидним є те, що творчо і вдало втілено головну мету: достойно вшанувати пам'ять видатного філософа права.

Перелік літератури

1. Материалы межвузовской научно-практической конференции «Творческое наследие П.И. Новгородцева (к 130-летию со дня рождения) и

актуальные проблемы построения правового государства в Украине»: Сборник /Ред. кол.: Бурбело О.А., Виленская Э.В., Литвинов А.Н. и др. – Луганск: РИО ЛИВД, 1996. – 240 с. (Материалы Перших Новгородцевских чтань. – Луганськ, 3–4 жовтня 1996 р.).

2. Идея правовой державы: история и современность // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України: Спеціальний випуск. – Луганськ: РВВ ЛІВС, 2001. – 269 с. (Материалы Других Новгородцевских чтань. – Луганськ, 23–24 листопада 2000 р. Пленарне засідання та секція №1).

3. Идея правовой державы: история та современность: Збірник наукових праць, присвячений 135-річчю з дня народження П.І.Новгородцева /Відп. ред. О.М. Єременко, О.М. Литвинов. – Київ–Луганськ: РВВ ЛАВС, 2002. – 274 с. (Материалы Других Новгородцевских чтань. Пленарне засідання та секція №2).

4. Материалы міжнародної наукової конференції пам'яті П.І. Новгородцева (другі Новгородцевські читання) «Идея правовой державы: история и современность» // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – 2001. – № 5 (37), травень: Педагогічні науки. – С. 3–169 (Пленарне засідання та секція № 3).

5. Идея правовой державы: история и современность // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України: Спеціальний випуск: У п'яти частинах. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2003. – Частина 1. – 100 с. (Материалы Третіх Новгородцевских чтань. – Луганськ, 22–23 квітня 2003 р. Пленарне засідання).

6. Идея правовой державы: история и современность // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України: Спеціальний випуск: У п'яти частинах. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. – Частина 2. – 170 с.; Частина 3. – 223 с.; Частина 4. – 249 с.; Частина 5. – 199 с. (Материалы Третіх Новгородцевских чтань. Секції №№ 1, 2, 3, 4).

7. Идея права та держава // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ: Спеціальний випуск: У чотирьох частинах. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. – Частина 1. – 198 с.; Частина 2. – 152 с.; Частина 3. – 184 с.; Частина 4. – 184 с. (Материалы Четвертих Новгородцевских чтань. – Луганськ, 26–27 квітня 2006 р. Пленарне засідання та секції №№ 1, 2, 3).

8. Литвинов А.Н. Полемика П.И. Новгородцева и Л.И. Петражицкого о возрождении естественного права, или как теория права, направля-

ясь в Індію, может попасть в Америку // Філософія права. – 2004. – №2(10). – Ростов н/Д, 2004. – С. 13–19.

9. *Литвинов А.Н.* Критика Павлом Новгородцевым утопий безгосударственности (против марксизма и анархизма) // Jurisprudencija. – 2005. – Т. 68(60). – Vilnius: Mykolo Romerio Univrsitetas, 2005. – S.43–51.

10. *Литвинов О.М.* Повернення Павла Новгородцева, або про необхідність «виправлення імен» // Проблеми філософії права: Міжнародний часопис /Ред.-засновники Шемшученко Ю.С., Попович М.В., Козловський А.А. – 2005. – Т.ІІІ. – 1–2. – Київ–Чернівці, 2005. – С. 355–367.

11. *Литвинов А.Н.* Владимир Вернадский и Павел Новгородцев: штрихи к двойному портре-

ту выдающихся философов (по материалам писем и дневников В.И. Вернадского) // Личность и правовое регулирование: творческие поиски раскрепощенного сознания (философия права на постсоветском пространстве): Монография /А. Вайшвила, А. Левченков, А. Литвинов, М. Тюренок. – Луганск: РИО ЛГУВД, 2006. – С.110–118.

12. *Чаус А.* Ідея правової держави: історія та сучасність. Київ-Луганськ, 2002; Ідея правової держави: історія та сучасність. Луганськ, 2004 [Рецензия] // Русский сборник: исследования по истории России / Ред.–сост. О.Р. Айрапетов, Мирослав Йованович, М.А. Колеров, Брюс Меннинг, Пол Чейсти. Том ІІІ. – М.: МОДЕСТ КОЛЕРОВ, 2006. – С.324–328.

А. А. Козловський

ДОСТОЙНОЕ ЧЕСТВОВАНИЕ ПАМЯТИ ВЫДАЮЩЕГОСЯ ФИЛОСОФА ПРАВА

Рецензия на книгу: Проблемы философии права: Сборник статей / Авт.: М.А. Колеров, А.П. Козырев, А.Н. Литвинов и др.; [Под ред. А.Н. Литвинова]; МВД Украины, Луганск. гос. университет внутр. дел. – Луганск: РИО ЛГУВД, 2006. – 384 с.

А. А. Kozlovskiy

HONORABLE RESPECT TO THE MEMORIES OF THE PROMINENT PHILOSOPHER OF LAW

Book review dedicated to P. I. Novgorodtsev: Legal Philosophy Problems: Collection of Essays. Lugansk, 2006.